

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01

Національного університету
«Одеська юридична академія»

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора

Ярмиша Олександра Назаровича –

на дисертацію Канєнберг- Сандул Оксани Костянтинівни «Правове становище німецьких колоністів на Півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми

Вирішення актуальних проблем розбудови сучасної незалежної, демократичної Української держави значною мірою залежить від врахування та використання історичного досвіду, знання тих державотворчих та правотворчих процесів, які відбувалися на наших теренах протягом століть. Сучасному державотворенню передувало чимало вагомих, і не завжди об'єктивно і однозначно оцінених, історичних подій та процесів.

На сучасному етапі розбудови України як правової держави особливої ваги набуває проблема захисту прав національних меншин. Як справедливо наголошує автор дисертації, євроінтеграційні процеси, які посилюються після 2014 р., вимагають від української держави акцентування уваги на таких принципах майбутнього розвитку міжетнічних та міжконфесійних відносин, як толерантність, взаємоповага, рівність. Разом із тим, як свідчить практика ряду європейських держав, підхід у міжнаціональних та міжрелігійних відносинах повинен мати виважений характер і не допускати порушення інтересів корінного населення

країни. Інакше посилюватиметься загроза релігійних конфліктів та зростатиме популярність праворадикальних угруповань. Особливого значення це питання набуває на теперішній час в Україні, де ще не завершився вкрай складний процес формування української політичної нації і де посилення міграційних потоків з-за кордону накладається на напружену ситуацію у сфері міжконфесійних та міжетнічних відносин. Зовсім недавно ми стали свідками зростання напруженості у стосунках між Угорщиною і Україною через «мовне питання» в освітньому законодавстві.

Слід цілком погодитись з О. К. Каненберг-Сандул, що одним із ключових завдань держави є вироблення комплексної програми, яка, спираючись на історичний вітчизняний досвід та досвід зарубіжних країн, дозволила б забезпечити мирне співіснування представникам різних народів та створила умови для безконфліктного розв'язання суперечливих питань. Важливу роль тут має відіграти належне правове оформлення статусу представників національних та конфесійних меншин, а також розробка механізму гарантій забезпечення їх прав і свобод.

Особливий інтерес для дослідника історичного досвіду складає південноукраїнський регіон, де проживали різні етнічні групи, зокрема німецька спільнота. Слід підтримати дисертанта стосовно того, що аналіз правового статусу німецьких колоністів, які проживали на півдні України наприкінці XVIII – на початку XX ст., дозволяє запозичити його корисні елементи для того, щоб у подальшому втілити цей досвід у сучасне вітчизняне законодавство.

Як доводить здійснений автором роботи історіографічний аналіз, ця тема дотепер в історико-правовому аспекті не досліджувалась.

Про актуальність теми дисертації О. К. Каненберг-Сандул також свідчить її відповідність загальним темам науково-дослідних робіт Національного університету «Одеська юридична академія» і плану НДР кафедри історії держави і права за темою «Історичні традиції у правовому розвитку України».

Таким чином, вибір здобувачем теми дисертаційного дослідження є цілком доречним і виправданим, а сама тема – безперечно актуальною і корисною для науки історії держави і права України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації їхня достовірність, новизна і практична значущість

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертант обґрунтовує, використовуючи значну історіографічну та документальну базу. Поза його увагою не залишились роботи відомих вчених, як юристів, так і істориків, що працювали над дослідженням питань історії держави і права України. Варто звернути увагу на те, що до опрацювання були залучені німецькомовні джерела та спеціальна література. Здобутком дисертанта слід вважати й те, що у використаній джерельній базі вагоме місце посідають архівні документи з фондів державних архівів Одеської, Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської областей, окремі з яких взагалі ще ніколи не публікувались або є маловідомими широкому юридичному загалу.

Введення в дослідницьке коло джерел різного походження заклало передумови комплексного аналізу правового становища німецьких колоністів на Півдні України, не тільки правового регулювання, а й практики управління німецькими колоніями.

Таким чином, можна констатувати, що дисертантом використана значна джерельна база, яка складається із нормативно-правових актів та архівно-документальних джерел, що за своїм обсягом і достовірністю надало змогу провести якісне наукове дослідження з вказаної проблематики.

Для обґрунтування наукових положень і висновків дисертант застосував різноманітні методи дослідження, які забезпечили йому, по-перше, необхідний інформаційну базу дисертації, а по-друге, – достатній рівень логічного обґрунтування її нових наукових положень.

У роботі автор використав загальнонаукові, спеціально-наукові та міждисциплінарні методи пізнання.

При обґрунтуванні доцільності використаних ним методів дисертантом виконані вимоги, згідно з якими перерахування методів дослідження подається невідривно від змісту роботи та визначається, що саме досліджувалось тим чи іншим методом.

Дисертація О. К. Капенберг-Сандул є першим комплексним історико-правовим дослідженням правового становища німецьких колоністів на землях Південної України у дореволюційний період. Автор поставила перед собою низку творчих завдань і успішно їх розв'язала. Робота має необхідні елементи наукової новизни.

Зокрема, автором уперше

- визначено основні чинники історичної еволюції правового становища німецьких колоністів на території Південної України у період з кінця ХУІІІ ст. до 1917 р.;
- надано характеристику основних організаційно-правових проблем, з якими зіткнулися колоністи у процесі реалізації наданих їм державою прав і свобод;
- охарактеризовано суть та причини відмінностей між гарантованими у законодавстві правами і свободами та їхнім реальним втіленням у життя.

До безперечних здобутків дисертанта також слід віднести

- теоретичні та історико-правові положення стосовно державної політики у сфері забезпечення прав і свобод німецьких колоністів;
- визначення процесу уніфікації правового становища німецьких колоністів та інших підданих російської держави, який мав об'єктивний характер, хоча і супроводжувався ліквідацією окремих привілеїв, наданих на попередніх етапах;
- характеристику особливостей політичної та правової культури німецького населення південноукраїнських губерній, характеристику особливості реалізації наданих їм прав через органи місцевого самоврядування;

- характеристику функцій органів колоністського самоврядування у сфері забезпечення потреб німецького населення та практичну реалізацію в німецьких колоніях Півдня України;

- визначення позицій царського уряду до представників різних етноконфесійних груп німецького населення, насамперед менонітів, що знайшло своє відображення у законодавстві про колоністів;

- визначення поняття та змісту «ліквідаційних законів», наслідків їх реалізації стосовно німецьких колоній Південної України.

На мою думку, заслуговує на підтримку теза автора про штучний характер антинімецької кампанії, яка розгорнулася за підтримки царського уряду та вищих прошарків російського суспільства напередодні та в роки Першої світової війни. Варто також підтримати думку О. К. Каненберг-Сандул щодо помилковості існуючого в науковій літературі твердження про суто дискримінаційний характер російського законодавства стосовно представників національних меншин.

Запропоновані автором дисертації зміни і доповнення до Закону України «Про освіту» і Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» видаються мені актуальними та обґрунтованими.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використаними у:

- науково-дослідній діяльності – для здійснення подальших досліджень історії німецьких колоністів Півдня України;

- навчальному процесі – для використання положень та висновків при підготовці навчально-методичної літератури, лекцій та проведенні семінарських занять з історії держави і права України, загальної історії держави і права, конституційного права України;

- правотворчій діяльності – для внесення змін та доповнень до чинного законодавства тощо.

В цілому вдалою можна вважати структуру дисертації, яка визначається змістом проблеми, метою і задачами дослідження, логікою викладення вивченої літератури, документів і матеріалів.

Структурно дисертація складається з вступу, трьох розділів, які включають в себе вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

Логічними, послідовними, та такими, що загалом відповідають поставленим на початку роботи завданням, виглядають і висновки дисертаційного дослідження.

Отже, оцінюючи зміст дисертації, можна дійти висновку, що автор даної дисертаційної роботи спромігся досягти поставленої наукової мети й упоратися із задачами дослідження.

Повнота викладу одержаних результатів

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено у 17 публікаціях, 6 із яких опубліковано у вітчизняних наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному періодичному виданні та тезах 10 доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Таким чином, обґрунтованість отриманих у ході дисертаційного дослідження результатів, висновків і пропозицій, забезпечено завдяки оприлюдненню наукових здобутків за темою дослідження, використанню широкої джерельної бази, різноманітних наукових методів., аналізу кола визначених дослідницьких проблем.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Позитивно оцінюючи, в цілому, дисертаційне дослідження О. К. Канєнберг-Сандул, слід зазначити, що воно, поряд з безсумнівними

достойностями, містить певні недоліки та спірні положення, що потребують додаткової аргументації.

1. Не зовсім коректно, на мою думку, визначено мету дослідження (с. 21 дисертації) – «здійснення комплексного історико-правового аналізу становища німецьких колоністів...». Метою має бути досягнення якогось конкретного результату, а «здійснення аналізу» - це метод, шлях, процес.

2. Схвалюючи в основному структуру роботи, не можу погодитись з тим, що автор (мабуть, намагаючись будь що вмістити матеріал у 3 розділи), відійшов від визнання необхідності першого розділу загального характеру – з історіографічним оглядом і джерелознавчим аналізом. Така, на мій погляд, добра, традиція вже склалась в історико-правовій науці. В результаті такого невдалого «експерименту» О. К. Каненберг-Садул отримала кілька проблем: а) підрозділ 1.1 логічно не «вписується» у перший розділ; б) в роботі фактично відсутня розгорнута характеристика джерельної бази (а тут є чим пишатися).

3. Дещо «розмитим», недостатньо конкретним виглядає визначення територіальних меж дослідження (с.23 дисертації; з автореферату це питання чомусь взагалі «випало»).

4. Для більш повного висвітлення питань змін у правовому становищі німців у Російській імперії за часів Першої світової війни варто було залучити додаткову спеціальну літературу, зокрема кандидатську дисертацію С. В. Гаркавого, а також роботи Б. В. Бернадського з історії контррозвідки.

Висновок про відповідність дисертації вимогам

МОН України

Утім, зазначені недоліки, дискусійні твердження та висновки здобувача не позначаються на загальній позитивній оцінці роботи, яка, у цілому, носить самостійний і творчий характер.

Дисертацію написано державною мовою, на достатньому науковому рівні. Оформлення дисертації відповідає вимогам МОН України.

Анотеза відбиває структуру дисертаційної роботи, а зміст ідентичний основним її положенням і результатам дослідження.

Таким чином, дисертація Каненберг-Сандул Оксани Костянтинівни «Правове становище німецьких колоністів на Півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.)» є цільною, логічно завершеною працею, мету дослідження досягнуто, а завдання виконані повністю.

Робота Каненберг-Сандул Оксани Костянтинівни відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567 (зі змінами і доповненнями), а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Головний науковий співробітник

Інституту законодавства Верховної Ради України

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України,

член-кореспондент НАПрН України

О.Н. Ярмиш

4 травня 2018 р.

